

POETA *VERSUS* TRADIZIOA

Juan Kruz Igerabide

Hitzaldi honetan ondorengo puntu hauek adieraziko ditugu:

1. Garai bat: gerraurrea. Garai horretan belaunaldi berri baten loratzea ezagutu zen Euskal Herrian, eta gertakizun horren baitan kokatuko gara.

2. Belaunaldi horretako hiru poeta dira, batez ere, ordezkariarik oinarritzkoenak: Lizardi, Lauaxeta eta Orixé; eta esango duguna, batez ere hiru poeta horiei dagokie.

3. Bi alde izango ditugu aztergai gaurko honetan: ahozko tradizioa eta belaunaldi horren ezaugarri orokorrak, alde batetik; eta belaunaldi horrekin loturik ikusten ditugun Europako mugimendu poetikoen eta ahozko tradizioaren arteko harreman ideologikoak, bestetik. Gure asmoa, beraz, ahozko tradizio hori erabiltzearen oinarrian funtziona dezaketen zenbait indar ideologiko ikustea da.

Poeta eta tradizioaren arteko harremanen gaia amaiezin bihur daiteke, gai hori alde jakin baten eremura biltzen ez bada. Itzultzea edo traduzitzea traizioa egitea dela esan ohi da; era berean, ez dago poetarik tradizioari labana sartu ez dionik, ez eta klasikozaleenik klasikozaleena izanda ere. Poesia modernoan tradizioari traizio egin behar hori obsesio bihurtu da. Hala ere, poeta bakoitzak, garai bakoitzak bere tradizio-ildoak aukeratu ohi ditu, eta horiei traizio egiteko modua ere bai. Poetak bereganatzen dituen tradizio desberdinen artean leku handia hartzen du ahozko tradizio herrikoiak. Baina ez dugu pentsatu behar ahozko tradizio hori beti sagardo bera eskaintzen duen kupela denik. Poetak edo belaunaldi batek tradizioari traizio egiteko moduak erabakitzen du hein handi batean ahozko tradizioaren erabilpena, eta tradizio horretatik aukeratzen den materiala.

Gaurko hitzaldi honetan ondorengo puntu hauek adieraziko ditugu:

1. Garai bat aukeratu dugu: gerraurrea. Garai horretan belaunaldi berri baten loratzea ezagutu zen Euskal Herrian, eta gertakizun horren baitan kokatuko gara.
2. Belaunaldi horretako hiru poeta dira, batez ere, ordezkariarik oinarritzkoenak: Lizardi, Lauaxeta eta Orixe; eta esango duguna, batez ere hiru poeta horiei dagokie.
3. Bi alde izango ditugu aztergai gaurko honetan: ahozko tradizioa eta belaunaldi horren ezaugarri

orokorrak, alde batetik; eta belaunaldi horrekin loturik ikusten ditugun Europako mugimendu poetikoen eta ahozko tradizioaren arteko harreman ideologikoak, bestetik. Gure asmoa, beraz, ahozko tradizio hori erabiltzearen oinarrian funtziona dezaketen zenbait indar ideologiko ikustea da. Testuinguru hurbilari eta testuinguru zabalago horri buruzko gogoetei emandako tituluak izan dira: "Etxeko haizeak", lehenengoari dagokionez, eta "kanpoko haizeak", bigarrenari dagokionez. Gaurkoan, kanpoan utziko dugu aipaturiko idazle horien ahozkotasanarekiko poetikaren eta praktikaren azterketa zehatzagoa.

4. Hiru basapizti hartu ditugu gaia adierazteko. Alde batetik kattagorria, lirikaren sinbolo gisa; bestetik satorra, poetikaren sinbolo gisa; eta praktikaren sinbolo gisa, katamotza. Alegia, lirika, poetika eta praktika batean zehatzuz doan abstrakzioztat hartu dugu hemen; poetikak, bere aldetik, praktikaren bideak adieraziko lituzke.

Kattagorriaren erretolika

Ez naiz lumadun. Baina bai lumak sortua. Nik nahi ala nahi ez, jaio erazi egin nau luma horrek. Eta kattagorriaren izaera eman dit. Ezaguna da nire zuhaitzez zuhaitz saltoka ibili beharra. Eta eman dit, bai, atsegin hori neure sortzaileak. Baina zuhaitzez-zuhaitz ibiltzen utzi ezezik, dorrez-dorre joatera ere behartu nau, eta horrek zorabioa sortzen dit, eta beldurra ere bai, hor, sabel barnean.

Luma dut, ordea, neure egile, neu lumadun ez izanik ere, eta haren menpeko nauzue.

Nire eginkizunak beste bi izakiren nondik-norakoei jarraitzea eta haien berri ematea da. Nahiz eta lumadun ez izan, bi izaki horiek ere lumagandik jaioak dira. Satorra da bat, beti lurrazpian bideak bilatzeko eginkizuna duena. Bestea katamotz begioker bat da, ilaje ederrez apaindua, eta satorraren ehiza da bere eginbearra. Nagusiak lepoan "Praktik" izena jarri dio katamotzari, eta satorrari, aldiz, "Poetik".

Egileak, lumak alegia, ahalmen bereziak eman dizkigu beregandik sortuoi: denboran atzera edo aurrera egitekoa, eta bide luzeak berehala pasatzekoa. Hala ere, garai bat eta leku bat izango ditugu erdigune: gerraurreko Euskal Herria (hogeigarren mendeko gerra zibilaz ari gara, noski).

Ni, kattagorria izanik, goiko puntan ibiltzen naiz beti. Horregatik jarri dit egileak "Lirik" izena. Baina gu hiruon artetik satorra da jakintsuena; nik hemen esango dudana gauza asko eta asko hari zor diot. Katamotza bere esanera ibiltzen du satorrak, handik hona; batean joaten da harrapatu nahian, baina iristerako berriro ere lurrazpian gordetzen da hura.

Hasi da satorra lurrean jotzen. Lepoa atera eta honela mintzatzen da:

"Goroldioa da katamotzaren eta bion bitartekoa. Goroldioa nekez itsasten da; landare zaharrak heze gordetzen ditu eta berrien babesle

da. Goroldioa jo dezakegu, konparazio batera, herriek mendeetan zehar gorde izan duten usadioa, aintzinako lirika zaharren gordailu, eta sortzen diren kimu berrien babesle".

Katamotza ez dago lo, ordea, eta satorra harrapatzera doa. Hau erasotik gordean jarriko da lurrazpian. Honela mintzatzen da orduan katamotza:

"Gure herri saindu honetan lirika ez da goroldioaren usainarekin bakarrik elikatu. Argizaria nabarmendu da han eta hemen, eta erle-mando asko izan dira argizari horren zaindari. Horrela, gure gainetik eta guri begira dabilen kattagorriak bi pausaleku izango ditu bere lanerako: edo zuhaitz-puntak, edo kanpandorreak".

Arrazoi du katamotzak. Nire gerraurreko ibilbideak halakoak ziren: zuhaitzetik dorrera, dorretik zuhaitzera. Oraintsu, ordea, etorri dira beste era batera tratatu nauten lumak: batzuek baso hutsean erabili naute; beste batzuek, dorreetara eraman beharrean, kale zaratatsu eta fabriken tximinietan jarri naute, eta horrela.

Gerraurreko gauzez ari garenez, garai horretako oroitzapenak gogoratzen saiatuko gara. Lehenik eta behin, adierazi beharra daukat ni neu goroldio-usainaren atzetik nindoala, eta horretaz bakarrik hitz egin nahi nuela; baina argizari-usaina sarkorregia da, aipatu bederen ez egiteko.

Has dezagun, beraz, jokia.

Nongo haizeek jotzen ote zuten edo testuingurua.

---

0. Sarrera

Satorraren eta katamotzaren arteko jokoan ez pentsa goroldioaren kontua oraintsukoa denik. Goroldio edo oralitatearen usaina gure sorreratik bertatik nabarmendu izan da; eta gure herri saindu honetan argizariarena ere bai, noski. Etxepare batengan nabariak dira bi usain horiek.¹

Gerraurreko urteetan hiru dira batez ere nabarmentzen diren poetak: Lizardi, Lauaxeta eta Orixe. Loramendi baten, Jautarkol baten eta gehiagoren eginkizuna ez da arbuiaitzekoa, baina esan daiteke poesia egiteko modu berriak eta oralitatea txertatzeko ikuspegi berriak hiru horien lumetatik landu zirela; beste era batera esanda, hiru horiek irekitako bideetatik pasa dela euskal poesiaren garapena.

Garai hartan, satorra, katamotza eta ni nahiko ahuldurik genbiltzan eta hiru luma horiei eskertu behar diegu hartu genuen kemena eta indar berria. Bai, berriak izan ziren ekarri zizkiguten haizeak, batez ere Lauaxetak eta Lizardik. Inguruko herrietako kattagorri, sator eta katamotzentzat hain bizigarri ez ziren haizeak guretzat erabat zuzpergarri eta modernoak ziren; zenbat eta zenbat erle-
-mandorentzat sesiobide gainera!

Goroldioa edo oralitatea astindu zuen haizea ere etorri zitzaigun. Ez zen zakarra, baina bai indartsua eta

geldiunerik gabea. Inguruko herrietan aspaldidanik zebilen haize hori; Alemanian sortua zen eta Idealismoaren zurrunbiloarekin Europa osora barreiatua. Jakina, lehenago ere jo zuen gurean haize horrek, Iparragirre, Bilintx, Txaho eta horrelako luma-jabeen garaian; baina ez zuten behar bezala harrotu goroldiorik, bai ordea goroldiordekorik.²

Gerraurreko hiru luma-jabe haiek, ordea, goroldioaren nondik norakoak ondo ezagutzen zituzten. F. Michel, Jaurgain, Sallaberry eta horrelakoen eskuetatik hasitako lanek seriotasun handia hartu zuten Urkijok jarritako disziplinaren ondoren etorri ziren Azkue, Donostia, Lekuona eta garaiko ikerlarien lanetan. Bide horiek ezagutu eta erabili egin zituzten aipaturiko poetek.³

Garai hartan, guk, eraberritu egin nahi genuen geure buruz, haize berriak hartu. Baina inguruan altxatzen zitzaizkigun hesiak handiak ziren benetan. Argizariak eta tradizionalismoak itxitura gogorra sortua zuten gure inguruan. Giro horretan ezinezkoa zen bene-benetako modernitatea guregan, altuegiak ziren hesiak. Baina eraberritu behar gintuen haizea nonedonondik hartu beharra zegoen; eta horrela, zenbait zirriku ireki genuen hesi handi haietan; eta indarrez sartu zen goroldioaren usain berria zekarren haizea, mintzaira poetikoa berri nahi zuen haizearen laguntzarekin, edo izadiarekiko harremanak indarberritu nahi zituen haizearenekin.

Haize modernoek kutsadura hori ez zen irekia eta bete-betekoa izan,

geroan gertatu den bezala, nahiko ezkutukoa eta mugatua baizik. Baina, ordurarteko euskal idazle erromantikozaleekin konparatuta, nabarmena izan zen aldaketa: bazegoen berrikuntza-endar bat, nahi bat, eta bazegoen horri erantzuteko mugimendu bat, eraberritze hori jakinaren gainean (batzuk besteak baino gehiago, noski) bultzatzen ari zena, Pizkundera izena erabiliz.

Noski, hura ez zen gertakari literarioa soilik, kultur mundu orokorrarena baizik, eta proiektu politiko nazionalista bati lotua, noski. Azken hau zen berrikuntza proiektu horren bultzatzaile nagusia eta, aldi berean, bere muga: ideologia tradizionalistak (honen seme bait da nazionalismoa) eta elizkoiak mugatu zuen eraberritze poetikoaren eremua.

Halere, muga horien barnean, poetak baditu modernotasuna sartzeko bideak: alde batetik, metafora eta sinboloa erabiliz, mugak esplizituki kolokan jarri gabe, saia daiteke bide berriak jorratzen; beste alde batetik, oralitateak tradizioarekin duen loturagatik, eremu zabala uzten dio erabilpen berrietarako. Lizardik eta Lauaxetak sinbolo eta metaforatara joko dute gogor. Orixek, berriz, tradizio eta klasizismo esplizitura. Hiruengan egongo da indarrean oralitatea, baina bide poetiko desberdinen zerbitzuan.

Horixe izan zen hiru luma-jabe hauek gurekin egin zutena; inguruko mugimendu poetikoekin konparatuta, ez zen ezer asko; baina gu geunden egoeran lurrikara izan zen hori, zera, eta berpiztu egin gintuen, alafede!⁴

1. Kattagorriaren ameskaiztoa: etxeko haizeak

(Gerraurreko giro literarioa Euskal Herrian: zenbait oharkizun)

Ameskaizto egin dut bart, harrapatu nauela "maitagarri" batek; eta berekin eraman nauela ametsezko lekuetara, non biltzen bait dira denborak eta parajeak, zorabio ilun eta arriskutsuan. Nik neure temari eutsi diot eta gerraurreko euskal idazleen bila hasi naiz. Han zeuden mahai baten inguruan, berriketa eta berriketa, sagardoa edanez.

Mahaiburua Aitzol ezizeneko bat daukate, zeinen buruak ilargia bait dirudi. : "Hara hor kooperatibista-exekutibo bat literaturaren munduan; a zer saltsak jarri behar dituen!", bururatu zait. Aurrez-aurre Orixe deitzen dioten begizorrotz bat dauka. "Beti atzeskutik zirika doan dantzari ipurterrea zirudik", pentsatu dut.

Tragoska egin eta Lizardi ezizeneko batengana zuzentzen da Orixe hori: "Zeñek esan dio horri maiburun jartzeko! Un ignorante, por favor! Leku ortan Aita Estefania zarrak egon beartzian, ez orrek!".

Lizardik irribarre egiten du: "Lasai, Mikolas, lasai; odol-txarrak ezueria besterik eztizu ekarriko. Orrek esan dezala nai duna; guk gurea egingo degu. Gainera leyaketak eta olakoak antolatzeke asko balio dizu".

"Leyaketak? Ez attatu ere egin neri olakorik! Lauaxeta bezelako milinga bati eman saria, orixe egingo dik orrek!"

Ez zebilen urruti Lauaxeta eta, belarri finak izaki, dena entzun zuen; eta ez zegoen isiltzeko bera ere: "Orixe, jaun agurgarri'oi; zuk sentiberatasunari milinga esaten dutsozu, zeu orga batek baño geyago sentitzeko gauza etzara-ta. Zure sentikortasuna zeure aldi-txarraren bestekaldea besterik eztozu, ezirik bakoa. Aizto zorrotz batekin aurpegian matte egitea bezela dozu ori. Zeure poesiak ez dau, apezen bat edo beste kenduta, iñor samurtuko".

Horixe bakarrik falta zitzaion Orixe malaletxeari. Zutik jarri eta hor hasten da latinak eta grekoak eta Fray Luis eta ez dakit zenbat gehiago aipatzen, gazte mukizu hark haien parera iristeko asko ikasi beharra daukala eta. Lauaxeta, bere aldetik, ez dago burua makurtzeko: irribarre ironikoarekin, hitz altuegiak esan gabe, plasta-plasta botatzen dizkio erantzunak. Eztabaida, gutxi gorabehera, honetan geratzen da:

Orixek dio, antzinako klasiko handiak direla edertasunaren eredu. Haiek asmatu zituztela edertasunaren legeak, eta obra eder orok haiei jarraituz egina behar duela izan: haiek omen dira betiko lege unibertsaletan oinarritzen direnak eta oreka artistikoa lortua dutenak. Haiengandik kanpo, desoreka eta itxuranahikeria besterik ez omen dago. Gainera, edertasunak beti adimenaren menpe eta ontasunaren menpe egon behar omen du: Jainkoa lehenik eta artea gero.

Lauaxeta ez dago ados. Antzinakoen handitasuna aitortuta ere, ez ditu den-denak maila berean jartzen. Bere ustez, edertasuna eta oreka

artistikoaren legeak ez dira betikoak; garai bakoitzak bere eginbeharrak omen ditu eta garaiari ongien egokitzen zaiona omen da klasikoa. Klasikotasuna zerbait dinamikoa eta garaiarekin aldatuz doana omen da. Eta edertasuna adimenaren menpe egote hori ez du hain garbi ikusten; bere ustez, maila berean jarri beharrekoak dira: etika estetikarekin, eta estetika etikarekin, eta ez bata bestea baino lehenago.

Ez dira inondik ere ados jartzen. Halere, piska bat sosegatutakoan, honela aitortzen dio Orixek Lizardiri belarrira: "Ala ere dirudin baño urbillago zegok nere biotza Lauaxettagandik, baita klasiko zer dan edo ez dan kontu ortan ere".⁵

Ez dira, ordea, horrekin bukatzen tekela guztiak. Norbaitek oraindik itzali gabeko suaren errautsei berriro putz egiten die: "Zuek ari zerate or klasiko eta ez dakit beste zenbat konturekin; baño zuek bakarrik dakizue zertaz ari zerate; zuen itzak gure erriyan iñork ez ditu ulertzen. Zailtasun oyekin euskera ill besterik ez dezute egingo".

Oraingoan Lizardik hartzen du hitza: "Aizu, jauna, begira: nik uste, euskera ill nai badegu biderik onena etxeko sukaldean sartuta yarrai-eraztea degula. Sukaldetan esateko moduko bertsoak egin bear ez diranik ez det esaten; ori ondo dago. Baño beti ortan ibilli bear ote degu? Ez, nere ustetan. Euskerak gogakizun igoak ere adierazteko gauza izan bear du, eder-malla gorengoenak adierazteko gauza".

Aitzol zutitzen da oraingoan eta hitza hartzen badu hartu, ez du berehala uzten. Hasten da esaten, bada, egia dela euskerak maila guztietako arloak landu behar dituen, baina, poetak herri baten berpizkundean eta bere izatearen osakuntzan lehen mailako eginkizuna bete behar duela, eta horretarako herriarengana zuzen-zuzenean iritsiko diren gauzak idatzi behar direla modu egokian. Ez dela garaia inork ulertzen ez dituen goi-mailako pentsamendu intimoak adierazten ibiltzeko; gauza herri-koiagoak egin behar direla, herriak haietan nolabait bere burua ezagutu dezan. Eta Jautarkol jartzen die eredutzat denei.

Bitartean, Lizardi eta Lauaxeta, bestaldera begira, beren gauzetan pentsatzen ari dira. Orixe, berriz, honela ari da bere artean: "Ago ixillik, motell; ori dena nik aspaldi pentsatua zeukeat, eta ari nauk lanean. Baña ik esan dekela-ta etzeot nik olerki mistikoak egiteari utziko".⁶

Ondoren, kainoi eta fusilen tiroak hasten dira eta larritasun batean amaitzen da nire ametsa.

Amets honek oroipen latzak ekarri dizkit. Hor ikusi dut Lizardi gazte asko gaitzaldi batek eramana. Hor, Aitzol eta Lauaxeta tiroz josiak. Hor, Orixe hanka egiten, larri-larri.

Abereen artean badauzkagu guk ere besteak harrapatu eta hiltzen dituztenak; baina hori jateko egiten dute. Gizakiak, ordea, inoiz ikusi ditudan sarraskirik absurdoenak egiten ditu.

Baina segi dezadan neure oroipenekin. Ameskaizto horren ondotik garai hartako zenbait gauza etorri zaizkit burura, eta ondoren adieraziko ditut.

Gerraurreko belaunaldia

Garai hartan poeta-belaunaldi berezi bat ezagutu zuen euskal poesiak, Pizkundea izeneko mugimenduaren atzetik. Oinarrian "aberri" proiektu bati erantzuten ari ziren, zeinen eraikuntzan poesiari paper garrantzitsua eman nahi bait zitzaion, batez ere hizkuntzaren sostengu eta garapenaren eginkizunean, euskera bait zen proiektu horren ardatzetako bat.⁷

Belaunaldi hori giro orokor baten barnean sortu zen. Egoera politiko eta sozialaren eragin zuzena aitortuz, giro kultural eta literarioan ere eman zen halako leherketa handi bat. Poesia aldetik, d'Abbadie-k bultzaturiko Lore-Jokoek Hegoaldean ere indarra hartu zuten, Bilbon *Hermes* aldizkaria hor zegoen, Unamunoren ospea eta eragina ahanzi gabe, euskal hizkuntza eta folkloreak ikerketak inoiz baino bultzada handiagoa hartu zuten... alegia, kultur giro orokor bat sortua zen indar handiz arlo zenbaitetan, ez literaturan bakarrik (bai pinturan, bai musikan...).

Euskal poema

Irakiten zegoen giro horretan jende honek bere gogoak bateratuko zituen eredu handi baten beharra ikusi zuen. Beste herri askok zeukaten beren gogo "arketipikoak" bateratzen zituen poema handi bat. Hauetako batzuk ez ziren hain zaharrak gainera, eta

mugimendu nazionalen euskarri bihurtuak ziren (adibidez, Lönrot-en *Kalevala*, edo Mistral-en *Mireio*). Neuk, kattagorri honek, ikusi nuen nola Orixek itzuli zuen *Mireio* hori.

Lizardi eta Lauaxeta ideia horren aldekoak ziren, baina ez zuten beren burua zeregin horretan ikusten. Orixerengan jarri zituzten denek begiak.

Oralitatearen lekua

Belaunaldi honek herri baten izpiritua nolabait bateratu nahi zuen. Eta lan horretarako, oraliteak gordeta zeuzkan balio arketipikoak eskuratu beharrean aurkitu ziren. Euskal Poema horri oinarrikerik sendoena ahozko tradizioak emango dio, eta Pizkundera bultzatu nahi duen edozein poetak ere horretara jo beharko du.

Material asko zeukaten eskura, Azkuenera eta Donostiarena batipat. Aitzolek berak "Eusko elertikera berezia" izeneko lantxo bat argitaratu zuen, prozedura herrikoï garrantzitsuenen sistematizazioa egiten saiatuz.⁸ Orixeren *Euskaldunak* bera ahozko poesiaren bilketa lan handi bat da oinarrian.

Aitzolek ahozko material horren erabilpena bultzatu nahi du, eta bere bultzadak nolabait indartu egingo du haren presentzia; baina Aitzol hori esaten hasi baino lehenagotik ari ziren poetak material hori erabiltzen. Beren lanen hasiera-hasieratik nabaritzen da ahozko tradizioaren presentzia. Honekin esan nahi da Aitzol beste bat izan zela giro orokor horretan, eta bere ahaleginak ez

zuela aldaketa kualitatiborik suposatzen oralitatea poesiaren barnean txertatzeko orduan.

2. Kattagorriaren bigarren ametsa: kanpoko haizeak.

Amets egin dut bart, harrapatu nauela "maitagarri" batek, eta berekin eramane nauela ametssezko lekuetara, non biltzen bait dira denborak eta parajeak.

Puntarik punta ibili behar hau ez zait joaten ametsetan ere, eta hasi naiz, haize berriaren agindupean harantza eta honantza. Baina hara non nire pausaleku ez diren orain, ez zuhaitzak, ez dorreak, idiak dira, idi handiak, zeintzuk bait daramatzate atzetik arrastaka aspaldian munduko paraje hauetan mugitu diren haizeak. Horiek astindu dute goroldioa gurean.

Lehen haizea eta bere bideak: Idealismoa.

Hemeretzigarren mendetik honantz ahozko tradizioari berebiziko garrantzia eman zaio, bertan ikusi bait dira bilduta, bai herrien izpiritua, bai giza arketipoen altxorra.

Gauzak ikusteko modu berri bat sortu zen Alemanian XVIII. mendearen amaiera aldera, eta ia aldi beretsuan Ingalaterran ere bai: erromantizismoa deitu izan zaio orduan sortutako mugimenduari. Hau XVIII. mendeko razionalismoaren kontra altxatutako mugimendua izan zen, ikuspegi objektibismoaren aurrean subjektibismoaren indarra aldarrikatuz.

Idealismoak, bere sustraiak bilatu nahian, oso atzera jo zuen historian: hor hartu zuen indar berria herrietako ahozko tradizio zaharraren berreskuratzeak, edo tradizio kultuaren jatorriaren bila abiatzeak, nondik etorri bait zen grekoen irakurketa berria eta ekialdeko zenbait tradizio ahantziren aurkikuntza.

Novalisek mundua ezagutzea nork bere burua ezagutzearekin parekatu zuenean, idealismoaren eustarri zen subjektibismoa aldarrikatzen ari zen. Ideia horren iturri sokratikoak grekoengana garamatza zuzenean, baina baita ekialdeko tradizioetara ere, ideia hori oso hedatua bait dago hinduismoan zein budismoan.

Nork bere burua ezagutzearen ideia ordean norberria edo indibidualismoarekin nahasia izan zen, norbanako horren gorazarre etengabe bihurtu zelarik, jeinuaren ideia nagusitu zen arte. Hori izan zen Europan zehar hedatu zen joera.

Euskal Herritik hurbileko herrialdeetan mugimendu hori nola zabaldu zen jakitea beharrezkoa da, jakinik inguru hori izan zela bitarteko, honantza modu berri horiek sartzera-koan. Frantzia eta Espainian garatu zen erromantizismoak, hasieran sortutako mugimendu haren gauzarik ikusgarrienak eskuratu zituen batipat: jeinuaren ideia hori, erlikiak berreskuratzeko gogo, naturaganako joera inozoa eta abar. Baina ez zen eman Idealismoaren sakoneko irakurketarik.

Frantzia sinbolismoak eta Espainian krausismoak (modernismo

literarioa ondotik zihoakiola) hasierako idealismo horren irakurketa berri bat egingo dute, eta berriro ere subjektibismo filosofiko haren oinarriak lantzeari ekingo diote. Guzti hau Euskal Herrian ez da gerraurreko arorarte loratuko, eta hondoan Unamuno eta Frantzian eta Espainian loraturiko modernismoaren eta sinbolismoaren eragina egongo da.⁹

Bigarren haizea: Idealismoa eta analogia

Subjektibismo filosofikoaren alboan prozedura mental berezi batek dirau Idealismoaren oinarrian: analogiak. Arrazoiaren eremu estuetatik aldegitiko erabiltzen dute prozedura hori poeta idealistek.¹⁰ Bestalde analogia da idazkerarik gabeko gizarteetan funtzionatzen duena; hauen munduaren ikuspegia analogikoa da, hauen prozedura poetikoak analogikoak dira. Ahozko tradizioaren oinarrian analogiaren indarra dago bizirik. Hau da beste arrazoi bat ahozko tradizioari eman zioten lehen mailako garrantziaz jabetzeko.

Analogiaren oinarrian unibertsoarekiko ikuspegi berezi bat dago; alegia, unibertso hori korrespondentzia sistema bat izango litzateke. Bestalde, hizkuntza unibertso horren irudi edo ispilua izan bide da.

Orain, analogiari buruz hitz egiterakoan, ez dugu ahaztu behar poeta idealisten analogia arrazoiaren ondorengoa denik. Antzinako gizarteetan analogia arrazoiaren aurrekoa den bezala, poeta haiek idazkeraren

ezagupenaren eta arrazoiaren ondotik dakarte. Oralistek ongi bereizten dute idazkerarik gabeko gizarteen lehen mailako oralismoa eta idazkeraren ondoren sortzen den bigarren mailakoa. Honekin esan nahi da arrazoiaren kontrako bidaia hori arrazoia bera erabiliz egiten dela, arrazoiak markatzen duela analogiaren hedapena eta erabilpena.¹¹

Béguin-en ikuspegian analogiak poetari itxurazko mundu eta denbora hautsi honetatik alde egiten laguntzen dio, absolutuaren eta batasunaren bila. Analogien katea agertzen zaio hor, gauza bakoitza besteekin elkartzen duen lokarritzat, infinituranzko bidean jarritzat eta bere-berea duen izaerarekin kateatuz.¹²

Analogia majiarekin ere oso loturik doa. Hitza ez da soinu huts, barnean darama liluratzeko indarra, gauzak aldatzeko indarra. Herri-tradizioan operazio majikoak egiten dira poema formulistikoen bidez, gauzetan eta gertakizunetan eragina izateko ustearekin. Pentsakera analogikoak, hitzen bidez aldatzen denak errealitatean ere eragina baduela suposatzen du.¹³

Hirugarren haizea: Idealismoa eta tradizioa. Infinituaren bila

Jokabide analogikoaren oinarrian Ni abstraktuaren eta Absolutuaren bilaketa legoke. Baina guzti horrek denboraren linealtasuna haustea suposatzen du, infinitua bilatuz, edo gauza bera dena, denbora guztiak orain eta hemen bilduz.

Denboraren linealtasuna hautsi behar hori tradizio literarioan honela haragitu da: aurreko tradizioa edo aurreko belaunaldia ukatu egin behar da, haren kontra eraiki behar da estetika berria, tradizioaren bilakaera lineala hautsiz. Hori da poesia modernoaren ezaugarrietako bat. Eta joera hori abangoardiekin azken muturreraino eramana izan da.

Belaunalditik belaunaldira, mugimendutik mugimendura, aldatzen da prisma. Ahozko tradizioari heltzerakoan ere, honen erabilera, hartzen den ikuspegiaren zerbitzuan egongo da. Tradizio zaharretatik ikuspegi bakoitzari komeni zaion aldea eta hura tratatzeko moldea hartzen dira.

Azkenik, erremediorik gabe berri izan beharra obsesio bihurtzen da, eta horrek adierazpide poetikoen zurrunbilo geldiezina sortzen du. Beti berri izan behar horren azken erabakia "dena esana dago" aldarrikatzea da. Bi alde itxuraz kontraesankor horien oinarria, ordea, bat bera da: infinituaren bilaketa, denbora absolutuaren bilaketa.

Denboraren auzi honetan ahozko tradizioaren papera bete-beteko agertzen zaigu: ahozko tradizioa denbora zehaztugabea bizi da; bestalde, bere testuek denbora asko eta askoren ukitua jaso dute, esku asko eta askotatik pasa dira, bilakaera etengabea murgilduta dauzkate bildurik bere baitan. Non, bada, bitarteko hoberik denbora guztiak orainera ekarri nahi dituen poetarentzat?

Hori da Idealismoaren joera. Espainiako, Frantziako eta, baita ere, Euskal Herriko erromantizismoak infinituarekiko joera gogor edo erradikal hori lehenaldiarekiko nostalgia edo bihozminarekin nahastu zuen. Lehenaldi ideal bat amesten dute eta harantza itzuli nahi dute. Baina joera idealistak orain eta hemen jarri nahi ditu denbora guztiak; planteamolde erradikal hau berriro sinbolismoak eta krausismoak jarriko dute mahai gainean, eta Unamunoren itzala ere, aspektu batean, hortik ikusi beharko genuke.

Guzti honekin hobeto ikusten da euskal erromantizismo beraska deitu izan denaren eta gerraurreko joera sinbolisten arteko desberdintasuna. Ahozko tradizioa erabiltzerakoan ere joera nostalgiko baten eta joera idealista baten arteko diferentzia nabaria da. Hauek beren denbora propioa sortzeko erabiliko dute ahozko tradizioa; beraz, honek aldakuntza jasan beharko du. Jokabide hori nabarmena izango da Lizardi eta Lauaxetarengan.

Laugaren haizea: Idealismoa eta arketipoa

Poeta idealistak, Ni abstraktuaren bilaketan, bere izaeraren barne-barnean itsatsirik dauzkan pultsio edo indar zaharrak ezagutzeari ere ekiten dio. Lan horretan ametsaren eginkizuna lehen mailakoa da. Bizikizun animiko horiek, arketipo psikologikoekin lotura estuan, tradizio zaharretako mitologiekin eta kontakizun harrigarriekin oso erlazionaturik

daude, hots, ahozko tradizioan gorderik dagoen literatura oso batekin. Beraz, ez da harritzekoa, Idealismoaren eraginez, ahozko tradizioaren bilketak eta ikerketak izugarritzko bultzada hartzea.

Historiaurreko gizartearentzat arketipoa lehenaldian dago, eta hura errepikatzea du helburu. Aro modernoak, ordea, arketipoa geroaldiaren baitan eraikitzen du, gizartearen kontraesanei irtenbide transhistorikoa eman nahian. Baina geroaldiaz baino gehiago denborarik ezaz hitz egin beharko genuke, orainaldian betirakotu nahi den denbora ezez. Eta hortxe elkartzen dira arketipo psikologikoa eta ahozko tradizioa, poeta idealistaren amets-bizipenean.

Bostgarren haizea: Idealismoa eta Natura

Natura eta denbora harreman estuan daude poeta idealistarentzat. Natura zerbait bada zikloa da, behin eta berriz itzultzen den bizi berria, eta aldi berean zaharra. Beti itzuliz doan denboraren mitoa oso ezaguna da poesia modernoan, eta herrien tradizio zaharrekin zerikusi handia du.

Ziklikotasun hori eta jatorrira itzultzeko bidaia hori bere burua ukatzeko gai denak bakarrik egin dezake; hau da poesia modernoaren ezaugarrietako bat, bere burua ukatuz pauso berri bat aurrera ematea, aurrera hori aldi berean atzera ere badelarik.

Poeta idealistak bere izaeraren barnera eta infiniturantz egiten duen bidaia horretan, naturarekiko lotura sentikortasunez eta pasioz, grinaz,

ematen da. Bidaia horren usainik hartu ez duen poesia batek sentiberratasun hutsala eta axaleko grinak erakutsiko ditu; naturaz inozoki maiteminduko da, eta ez du natura hori bere haragian, min eman arte, txertatuta eramango. Hau da euskal erromantiko bigun haien arazoa, hau da Lizardi eta Elissamburu baten arteko desberdintasun bat.

Horregatik, Natura eta egoera animikoak oso loturik joango dira; naturan ikusten eta gertatzen dena, poetaren barnean gertatzen denaren ispilu izango da. Puntu honetan ere ahozko tradizioak material asko eskainiko dio poetari, zeren tradizio horretan barne-egoerak naturako irudien bidez adieraztea oso maiz ematen bait da.

Bestalde, Natura aukeratzea zibilizazio industrialak gaitzestearekin oso loturik doa. Gizaki basatia, antzinakoa, eredu bihurtzen da. Arrazoa eta zibilizazioa naturaren etsai handi bihurtu dira. Horregatik, poetak atzera egin nahi izango du denboran, ametsaren eta irudimenaren bidez, horretan ahozko tradizioak asko lagunduko diolarik.

Natura, gainera, instinto edo sena deitzen zaion horrekin loturik doa, eta sena, berezkoa edo naturala denarekin. Berezkotasuna eta sena herriaren tradizioaren ondo-ondotik joan dira. Espainiako poesian Machadotarrak edo Juan Ramón ekarriko dizkigu gogora honek, edo Unamuno bera ere bai¹⁴, eta gerraurreko gure poetekin zerikusi handia izango dute idazle horiek.

Bestalde, poeta modernoaren barnerako bidaiak esentzien edo muinen bilatzearekin ere badu zerikusirik. Gauzen muina bilatzea eta Naturaren sekretuak eskuratzea txanpon beraren bi alde dira. Berezkotasuna eta barne-sena gauza ororen muina bilatu behar horren zerbitzuan leudeke. Poetarentzat itxura, kanpoko azala, beti barneko bizipenen adierazpenaren zerbitzuan egongo da. Horregatik, ez zaizkio gustoko klasizismoaren arau formal estuak: arau horien agintearen kontra altxako da behin eta berriz, mintzaira eta eredu poetikoak etengabe aldatu nahian eta bere bidaia poetikoari, bere ametsari, egokitu nahian ibiliko da.

Seigarren haizea: aitorsemeak

Ahozko tradizioaren erabilpenaren testuinguru ideologikoa ikusi dugu, Idealismoaren eraginaren ikuspegitik. Poetaren helburua ez da herriarekin nahastea eta honen usadioan kateatzea. Ez doaz poesigintza arruntaren atzetik, erabat alderantziz baizik: elitearen aldekoak dira.¹⁵

Ahozko tradizioak lirika modernoan jokatu duen paperean orokorki joera populistak atzematea ez litzateke zuzena. Herri-tradiziorako joera hori jokabide estetikotzat hartu beharko genuke, helburu abstraktu batzuen zerbitzuan legokeen jokabide estetikotzat.

Poesia idealistak goi-mailakoa izan nahi du, eta bizipen subjektiboen adierazle. Beren buruaren "errealizazio" subjektiboa da poetaren eginkizuna eta ahozko tradizioa bide

horren bultzagarri den heinean txertatzen da, eta ez poesia herrikoia sortzeko xedearekin.

Eta haizeak baretu dira, eta haserre daude hesiak, tartean sortu zaizkien arraildurak direla eta. Niri, kattagorri

honi, lokuluskak indar berriak eman dizkit eta banoa saltoka zuhaitzetik zuhaitzera, kanpandorretik kanpandorrera. Eta ezkurak botako dizkiet nire lagunei, katamotzari eta satorrari, eta esnaerazi egingo ditut, ez da lo egoteko garaia eta.

Oharrak

- 1- Patxi Altunak Etxepareren herrikoitasuna adierazten du bere "Etxepare, herri poeta" artikuluan, in *Euskal linguistika eta literatura: bide barriak*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 1982, 32-341 or.
- 2- Ikus honetaz, JUARISTI, J.: *El linaje de Aitor*. Ed. Taurus, Madril, 1987; edo "Introducción", in *La tradición romántica*, Pamilea argit., Iruñea, 1986.
- 3- Orixe Azkueren laguntzailea izana zen. Lauaxeta, berriz, *Euzkadin* herri-tradizioa jasotzen aritua. Lizardik Orixerekin harreman estua zuen. Alegia, honek esan nahi du, oralitatea aztertzeke giro baten seme zirela eta, bere akats eta guzti, nolabaiteko planteamolde "zientifiko"-ak bazeuzkatela oinarrian. Kontutan izan behar da, baita ere, M. Pidal baten lanak bezperak bezperakoak zirena, eta, euskal ingurunean M. Pidal horren maila zientifikotik urrun samar bazebiltzan ere, ahalegin sakona izan zela hura.
- 4 - Beraz, gerraurrean euskal modernotasuna "modernismo" edo "sinbolismo" ondorena besterik ez da. Modernitate eta modernismoari buruz, ikus, ALLEGRA, G.: *El reino interior*, Encuentro argit. Madril, 1980. Bestalde, tradizionalismoa, adibidez Orixerena, ez da fuerozaleen garaikoa bezalakoa; badu haiekin zerikusirik, baina, esate baterako, oralismoaren azterketan orain iturri askoz ere "zientifikoagoak" erabiltzen dira: idazle foruzaleek, gainera, beren garaiko iturri serioetatik edan beharrean tradizio apokrifora jo zuten batipat. Badago alderik idazle foruzaleen idealkeriatik gerraurreko idazleen idealismora. Aipaturiko J. Juarisitren bi lanek argibide asko eskaintzen dute gai honi buruz.
- 5 - Ikus, honi buruz, KORTAZAR, J.: *Los debates literarios en la poesía del País Vasco (1930-1935)*, lan argitaragabea; baita ere autore beraren *Teoría y práctica de Lauaxeta*, Desclée de Brouwer S.A. argit., Bilbo, 1986, 28-40. or.

- 6 - Kortazarrek, aipaturiko artikuluan, hiru eztabaida nagusi bereizten ditu gerraurreko literaturan:
1. Alde batetik, mintzaira poetikoaren zailtasun-erraztasunari zegokiona, zein hizkuntz maila erabiltzeari buruzkoa alegia. Mintzaira poetikoa eraberritzeko lanean ari zirenak izan ziren erasotuak, batez ere Lauaxeta eta Lizardi. Orixe ere bi hauen ondoan zegoen. Nolabait eskola zaharraren erasoak izan zen hura, bertsoalaritzan eta erromantizismo bigunean ainguraturik zegoen belaunaldiarena. Puntu honi buruz, berri zehatz eta argigarriak ematen ditu Lourdes Otaegik, bere *Oharra* delakoan, in LIZARDI, X.: *Kazetari-lanak*, Erein, Donostia, 1987, 372. or.
  2. Bestetik, klasikotasunari buruzkoa, gorago aipatu duguna.
  3. Eta azkenik, Aitzolek poesiaren funtzio sozialari buruz piztu zuena, herriagana iristen ez ziren poeta "subjektibistak" salatuz (Lizardi eta Lauaxeta, dudarik gabe, eta Orixe bera ere bai), eta "objektibismo" herrikoia aldarrikatuz. Gai honi buruz interesgarriak dira Kortazar beraren *Gerraurreko giro literarioa* eta Lourdes Otaegiren *Aitzolen proiektu kulturalaz* artikulua, biak Jakin 29.an, 1983.
- 7 - Honela dio Xabier Letek: "Lizardiren belaunaldia, dakigunez, belaunaldi politizatua izan zen. Euskal abertzaletasunaren mugimenduak, kultur bultzatze eragin handia ukan zuen (...) denek helburu nagusi bat bazuten: Euskal Herriaren eta euskal kulturaren aitzinatze bat lortzea, eta hori politikazko definizio berri baten barnean", in LETE, ZELAIETA, LERTXUNDI: *Xabier Lizardi, olerkari eta prosista*, Jakin argit., Arantzazu, Oinati, 1974, 40 or.. Ezaguna da Lizardi eta Lauaxeta EAJ-ko kideak zirena, goi-mailakoetakoak; eta Orixe ere ingurukoa zen: esanguratsua da *Euzkadin* lan egitea honek (eta gero, Orixeren ordez, Lauaxetak).
- Aitzolen papera ere testuinguru horretan ikusi behar da; literatur gidari baino gehiago bultzatzaile eta eragile (proiektu politiko-kultural baten ildoan) izan zela esan dezakegu. Literaturaren ikuspegitik, mugimendu hari "Aitzolen gizaldia" deitzea, Zaitetik egin zuen bezala, gehitxo iruditzen zaigu, bere eragin literarioa ez bait zen hainbestearainokoa izan; aita Estefania baten eragin literarioa, nahiz ez hain publikoa izan, oinarrian sakonagoa izan zen, adibidez Orixe eta Lauaxetaren formakuntza literarioan jokatu zuen paperagatik, eta hauek aitortzen zioten maisutasunagatik.

Gai honi buruz, berri gehiago, Lourdes Otaegik, *Hitzaurrea*, in LIZARDI, X.: *Kazetari Lanak*, ed. cit.

8 - in *Yakintza II*, 1934, 243-255 or.

9 - Honi buruz, ikus ditzagun zenbait aipamen:

"...Unamuno y Darío (...) sembrarán las semillas de toda la poesía española moderna (...) el auténtico modernismo español surge cuando la carga ideológica unamuniana y la profundidad estética de Darío, unidad, producen una sola obra" (BLASCO, J.: *La poética de Juan Ramón Jiménez. Desarrollo, contexto, sistema*. Univ. Salamanca argit., 1981, 51. or.

"El romanticismo español fue epidérmico y declamatorio, patriótico y sentimental (badirudi hemen euskal erromantizismoaren ezaugarriak adierazten ari litekeela bete-betean, ezta?) (PAZ, O.: *Los hijos del limo*. Seix y Barral argit., Bartzelona, 1981, 117 or.).

"El modernismo fue la respuesta al positivismo, la crítica de la sensibilidad y el corazón (...) al empirismo y cientismo positivista. En este sentido su función histórica fue semejante a la de la reacción romántica en el alba del siglo XIX. El modernismo fue nuestro verdadero romanticismo y, como en el caso del simbolismo francés, su versión no fue una repetición, sino una metáfora: otro romanticismo" (PAZ, O.: Op. cit. 128. or.).

10- Raymond-ek, Baudelaire-ri jarraiki, dioenez, poetak hitza kontzientzi maila prelogiko batera eramane behar omen du (RAYMOND, M.: *De Baudelaire al surrealismo*. F.C.E., Madril, 1983, 22. or.).

11- "... Ciertos rasgos de origen arcaico, místico y ocultista se dan en contraste con un agudo intelectualismo, ciertas formas muy sencillas de expresión concurren con la complicación de lo expresado, la rotundidad del lenguaje con la obscuridad del contenido, la precisión con la absurdidad, la futilidad de los motivos con el más arrebatado movimiento estilístico: (FRIEDRICH, H.: *Estructura de la lírica moderna*. Seix y Barral argit., Bartzelona, 22. or.).

12- BEGUIN, A: *El alma romántica y el sueño*. F.C.E., Madril, 1978, 485. or.

13- "... vive todavía la antigua creencia en el poder de las palabras: la poesía pensada y vivida como una operación mágica destinada a transmutar la realidad. La analogía entre magia y poesía es un tema que aparece a lo largo del siglo XIX y del XX, pero que nace con los románticos alemanes" (PAZ, O.: Op. cit., 94. or.).

"Desde muy antiguo se conoce el parentesco entre poesía y magia, pero era preciso que este conocimiento se volviera a conquistar, después que hubo quedado sepultado por el humanismo y el clasicismo" (FRIEDRICH, H.: Op. cit., 67. or.).

14- UNAMUNO, M.: *En torno al casticismo*. F.F. Turienzoren argitalpena, Alcalá, Madril, 1971.

15- "Los románticos (alemanei eta ingelesei buruz ari da batipat), o al menos algunos de ellos, fueron los primeros en señalar el peligro de la vulgarización de nuestra cultura" (SCHENIK, H.G.: *El espíritu de los románticos europeos*. F.C.E., Méxiko, 1983, 39. or.).

"(Nietzsche) odiaba la Revolución Francesa y deploraba el proceso de nivelación social que había puesto en movimiento. Contra la corriente de los tiempos, subrayó la importancia de una **élite** y de una sociedad jerárquica" (SCHENK, H.G.: Op.cit., 298 or.).